

Hebrew summary

סכּון: קרב הגאולה

טרגדיה בשתי מערכות

מאת

חיים יהודה שיינין

תקציר המחזה

הטרגדיה מתרחשת בספרד הנוצרית ברבע האחרון של המאה ה־11, הזמן הגורלי ליהדות ספרד, בעת רדיפות היהודים ע"י הכנסייה הקתולית ובמיוחד ע"י האינקוויזיציה, ובעת איחוד המלכויות קסטיליה וארגון תחת שלטון אחד וכתר אחד במלכות איזבל ופרנאנדו. בתי־משפט (טריבונלים) של האינקוויזיציה פועלים ללא לאות ובלי מעצור. אלפי יהודים ואנוסים נחקרים. קציני האינקוויזיציה גוברים "עדויות" השכנים על פעולות חשודות בשמירת המצוות או בגיור הנוצרים. קרבנות האינקוויזיציה מועלים למדורות ונשרפים למות בעודם בחיים. השואה נמשכת למעלה מעשר שנים ונגמרת בגירוש טוטאלי.

בקרב יהודי ספרד שוררים רגשי יאוש אך התקווה אינה נעלמת לגמרי. באווירת רדיפה מתפתחות רעיונות מחכמת הנסתר. יהודים מאמינים שהשם לא עזב עמו ישראל ועוד מעט תבוא ישועה בדמות המשיח. כמו כן צומחות אידיאות מיסטיות שונות שנכנסות להשכלה, לתרבות ולחיי יום יום של החברה היהודית בכול השכבות.

בחוגי המקובלים מתפתחת פעילות אדירה לחקור את שאלת הגאולה ולחשב את מועדיה. ביאוש וציפיה של אסונות השואה המתקרבת ועתידה לבוא מקובלים מסוימים עוסקים בקבלה מעשית שכוללת יסודות של מגיה (כישוף). לפי ידיעות שנשתמרו בספרי הקבלה, אחדים ממקובלי ספרד אפילו ניסו להביא את הגאולה ולורז את ביאת המשיח באמצעות מגיה.

לפי ספור אחד ששרד בכמה גרסאות, כזאת הייתה דרכו של גיבור הטרגדיה רבי יוסף בן מאיר אבן גבאי המכונה רבי יוסף די לה ריינה (מאהבה של המלכה). המקובל הזה הוא אישיות היסטורית שאיננו יודעים עליה הרבה. במחזה הוא משרת כפקיד של

הממשלה המלכותית ובו בעת גם כראש הישיבה בטולדו. כמו אנשי רוח רבים בספרד הנוצרית הוא חי חיים כפולים. הוא נתן ספרדי נאמן לארצו ולמלכיו, בעל משפחה דואג ומפרנס, מורה טוב ואב לתלמידיו.

הוא מתווכח על דעותיו עם חמו דון אברהם סניור ומנסה לבקש את תמיכתו של דון יצחק אברבנאל. בסוף הוא איננו מקשיב לעצתם של שניהם נגד דרכו בקבלה, כפי שקודם הוא לא הקשיב לעצתו של מאיר מלמד לדכא את תאוותו למלכה איזבל. משיכתו המינית למלכה איזבל הצעירה והיפה משקפת את דרגת התבוללותו, בעוד שאהבת עמו מזרזת אותו לקבל על עצמו את הנסיון המסוכן למחר את הגאולה.

כדי להציל את עמו מגזירות, רדיפות וגלות מתקרבת הוא מוכן להקריב את חייו וחייו קרוביו ותלמידיו. משופע בידע עצום בתורה שבעל פה ובעיקר בבקיות בחכמה נסתרת ונעזר בתלמידיו הוא יוצא לקרב בכוחות הרע וככול הנסיונות המשיחיים שקרו לפניו ולאחריו משימתו נגמרת במפלה מבישה ותבוסה גמורה.

לאחר שנים ארוכות של למוד, מחקר והוראה רבי יוסף מחליט לצאת לקרב גורלי נגד כוחות הרע (סתרא אחרא). משימתו כפי שהוא רואה אותה בעזרת כינויים קדושים להביא את השטן מהשמים ארצה ולהעמיד אותו לדין בפני מלאכי השרת. לאחר שהשטן יובס האנשים יפסיקו לחטוא ואז המשיח יבוא במהרה ויציל את עמו. יוסף אינו שם לב לשתי התראות מלמעלה: מיתות יקריו,--בתו הקטנה ואשתו היפה-- וממשיך בדרכו. במשך הקרב בכוחות הרע אשר מתגלמות בדמויות סמאל (שטן), לילית ואשמודאוס (אשמדאי) נהרגו בנו וארבעה תלמידיו. תלמידו האחרון נשאר בחיים, אך השתגע לגמרי. המחזאי מרמז שאנו מכירים את המעשה מתוך רשימותיו המרושלות שהגיעו לידינו בכתב יד עתיק.

בעקבות מפלתו במלחמה גבורנו נאלץ לעבוד את השתן ולחיות בחטא ובניאוף. הוא מתישב ליד בורגוס בבית יפה ונהנה משעשועי המין עם לילית ואחר כך עם המלכה שמזמן נתחמדה לו. אך יחסי המין איתה לאט לאט נמאסו עליו ואפשרו להתגבר על יצר רע ועל המשיכה הבלתי־מוסרית. כדי לשחרר עצמו לגמרי מקסמי המלכה הוא מסדר אורגיה עם 13 נשים היפות שבעולם הזה ובעולם הבא.

עצם מעשה האורגיה מעורר קנאת המלכה. המלכה מגלה סוד ניאופה לכומר הווידואים שלה שהוא האינקוויזיטור הגדול בכבודו ובעצמו. האינקוויזיטור ממהר להזהיר את המלך. המלך מארגן את הרדיפה אחר סוכן השטן. באותו הזמן רבי יוסף חוזר בתשובה. הוא מצטער על התנהגותו ועל קברות אשתו ובתו הוא נשבע לחזור לחיי הצדיק ולשכוח על מהמגיה. לאחר מכן הוא מתחיל מסעו לאנדלוזיה, לבקר את רבי שלמה מסביליה המקובל שבחישוב הקץ הגיע לתוצאות דומות לאלו של ר' יוסף. בדרכו הוא רואה במו עיניו את מדורות האינקוויזיציה ומקשיב לספורי העדים על המרה המונית של היהודים. בינתיים סוכני הבטחון של המלך שהולכים בעקבות ר' יוסף, מגיעים לטולידו, וממקדים את חיפוסיהם בטולידו וסביבתה. באותה שעה ר' יוסף נמצא כבר בדרכו דרומה. הוא פועל במשימה לעזור להחזיר את האנוסים ליהדות. בסביליה אינקוויזיטורים מיגואל די מוריליו וחואן די סאן מארטין שורפים מאות האנוסים במדורות. בין הקורבנות נמצאים

בני משפחות העשירות והמשכילות ביותר, אבן שושן, אדובא ואבולאפא. רבי שלמה הנ"ל נמצא גם הוא בין אלא שנשרפו ע"י האינקוויזיטורים.

באנדלוזיה, כמו שקודם לכן בדרך בין טולידו ולה מנצ'ה הוא רואה במו עיניו את מדורות האינקוויזיציה ומקשיב לאנחות הקורבנות הנשרפים חפים מפשע. במשך מסעו הוא מתארח בבתי היהודים ובבתי האנוסים, מתפלל בבתי כנסת מקומיים וכמו כן בבתי תפילה מוסתרים בבתי האנוסים העשירים ומנסה להחזיר את האנוסים ליהדות וללמד אותם את עיקרי הדת. כך עברו 6 שנים מאז שר' יוסף עזב את טולידו והגיע לסביליה. את רוב זמנו הוא מעביר בתפילה ובקריאת סליחות. הוא מסביר לאנוסים שהוא מבין אותם, כי גם הוא חטא וחזר בתשובה.

בזמן שהנוצרים הספרדיים חוגגים נצחונם על מלכות גראנאדה המוסלמית ר' יוסף מסתובב בדרכי אנדלוזיה במסווה של אציל נוצרי. באחד הפונדקים הוא פוגש את הכומר אנדרס ברנלס מחבר ספר דברי הימים של המלכים הקתוליים. הוא לומד מהכומר חדשות על המשך רדיפות היהודים ועל גזירת הגירוש שנחתמה בגרנאדה בינוארי 1492.

בתחילת אוגוסט 1492 סמוך לחוף הים בנוף הספינות שעל סיפוניהן נמצאים יהודים שגורשו מספרד שלהם אחת ולתמיד, על הסלע סוכני המלך הרבים חמושים בחרבות מקנטרים את ר' יוסף. ר' יוסף מבין שעינויים ומות מחכים אותו. אך הוא מעדיף למות בדרך אחרת. הוא מתפלל, נואם מונולוג סופי שנשמע כנבואה על גורל ספרד, קורא "שמע ישראל" ומתאבד כשקופץ מהסלע לגלי הים הסוער.